

Вера Весковиќ-ВАНГЕЛИ

УЧЕСТВО НА ЖЕНАТА ОД ШТИП И ШТИПСКО ВО НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА И АНТИФАШИСТИЧКА ВОЈНА НА МАКЕДОНИЈА 1941–1944

За револуционерниот процес во ослободувањето на жената од Штип и Штипско, нејзината трансформација од анонимна личност во политички чинител и учесник во заднината на Народноослободителната антифашистичка војна, поопширно пишувавме во статијата „*Ангажманот на жената од Штип и Штипско во заднината на Народноослободителната и антифашистичка војна на Македонија 1941–1944*“, објавена во сп. „*Историја*“,

Во оваа прилика подетално ќе го елаборираме учеството на жената од штипските села во заднината на НОАВМ, жената борец во единиците на партизанските одреди и Народноослободителната војска на Македонија, како и теророт на бугарскиот окупатор врз жената.

1. Учесничкото на жената од штипските села во заднината на Народноослободителната и антифашистичката војна

Есента 1941 година Месниот комитет на КПЈ во Штип преку лични познанства воспоставува врска со некои села. За пробивање на село, од септември 1941 година се користат и масовните излети. Партиската организација во Штип, преку нејзиниот *Сектор за работа на село*, особено во фазата на подготовките на МК за исфрлање партизански одред, ја интензивира идејно-политичката работа. Меѓу агитаторите по штипските села се: Тошо Арсов, Ванчо Прке, Васил Доганџиски, Диме Кантарџиски, Тошо Судеклиски.¹ За пробивањето на село беше мошне значајно и заминувањето на Салтир Кошавалијски за кмет на Лакавичка општина (18 август 1941). Тој е на врска со Тошо Арсов и има задача преку организирање на населението да собира оружје, муниција и „Народна помош“.²

Ограничени од просторот, но и со резултатите од досегашните истражувања, ќе се обидеме да дадеме краток преглед за учеството на жените од штипските села во НОАВМ. Во прегледот се опфатени само оние села за кои успеавме да дојдеме до податоци, со надеж дека ќе предизвикаат инте-

---

¹ Зборник на документи за учеството на жените од Македонија во Народноослободителната војна и револуцијата 1941–1945. Избор, редакција и коментар: д-р Вера Весковиќ-Вангели и Марија Јовановиќ, изд. ИНИ & КОАЖМ. Скопје, 1976, док. 106, 226 (во натамошниот текст – Жените од Македонија во НОВ).

² Реконструкција на партиската организација Штип, 117.

рес за нивно дополнување. За поголема прегледност, селата ќе ги прикажеме одделно, по азбучен ред:

Добрево – Од првите денови на окупацијата во селото и во Злетовскиот рудник, заедно со својот сопруг дејствува Тодора Ристова Лимбарова. Во нивниот дом се одржуваат илегални состаноци, престојуваат илегалци, а таа често чува стража. Собира оружје и муниција, работи на организирање на жените од селото и со нив собира „Народна помош“. Од септември 1944 година е член на Народноослободителниот одбор – НОО и претседателка на АФЖ, кога е примена и за член на КПМ.³

Долане – Селото го држи на врска Тошо Арсов, а во Штип врската е во домот на Сахиба Назим и нејзиниот син Фируз. На 28 декември 1941 година во с. Долане се формирани партиска ќелија и воспитни групи. Член на една од нив е и Марија Китанова.⁴ Нејзиниот дом беше ставен на располагање на партиската организација во селото и на МК – Штип. Во него се одржуваат состаноци, престојуваат илегалци, а тука, во специјално направената скривница, во шталата, извесно време беше сместена партиската архива и партиската техника.⁵ Од јули 1942 година Мара Китанова е член на КПЈ и има задача да работи на организирањето на жените во Долане, а и во селата на Лакавичка општина.

Меѓу поактивните жени во 1941 година се: Јана Китанова, чиј дом е база на партиската организација, додека Лефта Донева својот дом го става на располагање на НОД и повремено обавува курирска служба со Штип. Во 1942 година активот на жените се проширува со Дилбера Апостолова и Даница Китанова, а од 1943 Јованка Нацева, освен за собирањето „Народна помош“, повремено е ползувана и за курир со Штип.

Меѓу младинките особено е активна Маргита Китанова. Во 1942 година, формирана е скоевска група во чијшто состав се Панда Китанова, Сока Радуловиќ, Марика Петрова. Мошне забележителна е и активноста на Душка Стевова, Даница Донева, Вера Данава.⁶

Драгоево – Во 1942–1943 година Дука Серафимова развива значајна активност во селото, ја одржува врската меѓу Драгоево и Софилари. Подоцна, најверојатно во 1944 година е примена за член на КПМ.⁷

Горни Балван – Жените од селото се особено активни од есента 1944 година кога на овој терен се движат единиците на НОВ и ПОМ. Тие подготвуваат храна и ја одржуваат хигиената на борците. Во септември 1944 година Зора Иванова е член на кандидатска група.

Лесново – Велика А. Митева од 1943 година е курир на поширокиот терен кој ги опфаќа: Шлегово – Пробиштип – Лезово – Чардаклија. Ангажирано работи на организирањето на жените во НОД, а од август 1944 година

---

³ Жените од Македонија во НОВ, 1131.

⁴ Реконструкција на партиската организација Штип, 178.

⁵ Истото, 269.

⁶ Истото, 280–271.

⁷ Истото, 287, 288.

е вклучена во екипата за формирање на НОО, кога и самата е избрана за член на НОО во с. Лесново.⁸

Ново Село – Марика Кулакова, од 1942 година е член на воспитна група и со жените активно работи на собирање „Народна помош“. Во почетокот на 1944 година од МК КПМ Штип е испратена во с. Балван да ги организира селската младина и АФЖ, што е случај и со Стојка Мартинова Чемкова, која од август 1944 година работи на организирање на селската младина во селата Лесковица, Суво Грло, Пухче, Селце. Во септември 1944 година била примена во СКОЈ.⁹

Радане – Од летото 1943 година, регистрирана е позабележителна активност на жените и женската младина во селото. Калина Глигорова дејствува како младинка и веќе во август 1943 година е примена за член на СКОЈ, потоа и во КПМ. Тука се и младинскиот раководител Голубинка Николова, потоа Голубинка Славева, која е ползувана и како курир, а од септември 1944 година им се приклучува и Нада Сарева. Сите три работат заедно на организирањето на АФЖ во Радане и околните села. Нада Сарева од ноември 1944 година е избрана за член на Обласниот НОО – Штип и Штипско.¹⁰

Чифлик – Од крајот на август 1944 година особена активност во организирањето на младината во НОМС покажува Рајна Ролева.

Чардаклија – Веќе во втората половина на 1941 година во селото е формирана воспитна група на врска со Димо Кантарџиски. Во летото 1942 година нејзин член е Рада Кукушева, во септември 1944 година Славка Николава е член на кандидатска група.

*
*   *
*

За работата на КПМ на село во декемвриските денови на 1944 година, карактеристичен е извештајот на секретарот на Околинскиот комитет на КПМ Мијалчо Ивановски и на секретарот на Околинскиот комитет на СКОЈ Васка Донева. Извештајот педантно ги регистрира активностите и состојбите во селата од 12 до 25 декември 1944 година. Неговата автентичност во пренесувањето на атмосферата е причина повеќе да цитираме поширок извод од него:

„Извештај од Гор(но) Балванска општина

  I. Партиска ќелија од 8 души:

1. Методи Панев, сек(ретар) на един(ица), работник од Штип.
2. Страшо Рибаров, секретар на општинскиот НОО, работник од Штип.
3. Миска Јорданова, по АФЖ, работничка од Штип.
4. Ило Ценов, ученик од село Долно Трогорци.
5. Блажо Митров, чионовник у оп(штина) од Штип.
6. Моне Средзимов, по СКОЈ и НОМС, работ(ник) од Штип.

---

⁸ Жените од Македонија во НОВ, 1150.

⁹ Истото, 1126, 1141.

¹⁰ Истото, 1029, 1174, 1224, 1230.

7. Никола Тимонов, работник од с. Чардаклија.
8. Марика Кулакова, чиновничка у општина Штип.

Со таа партиска ќелија се одржаваат редовни партиски состаноци. У неделата 2 пати практички и теоретски, на теоретските часови се преработат 'Илинденски пат', 'Наша борба' и 'Советски човек јуриша на неколку' и други материјали. А практичните састанци давање извештај од сторената работа и водење на некој дискусија, поставање на конкретни задачи и така натака. У таја Гор(но) Балванска општина плус партиската ќелија има и воспитни групи и кандидати, кандидати има 18 души, у воспитни групи има 6 души. Со кандидатите и со воспитните групи се читаат материјали и водење на дискусија.

18-те души се од 5 села у 5 групи. Другарите у воспитните групи и кандидатите са следните:

1. Добре Иванов, с. Чардаклија,
2. Ангел Арсов, с. Батање,
3. Димитар Сандев, с. Батање,
4. Тоде Златев, с. Батање,
5. Мите Стојков, с. Батање,
6. Стеван Миков, с. Балван,
7. Санде Јорданов, с. Балван,
8. Тието Тлков,
9. Ристо Рошев,
10. Лазе Уебов, с. Балван,
11. Горица ..., с. Срчијево,
12. Трајчо Иванов, с. Срчијево,

и на другите другари имињата не им ги знам баш тачно од тија кандидати предлагат за у Партија другаро Драган Саздов од с. Срчијево, Горица, Срчијево, Александар Јованов Горни Балван, Саво Ѓорѓиев од с. Крупиште, Трајче од Чардаклија и Рада Понева.

Со тија се работе, материјал се чита и дискусија по разни прашања.

Кр(иво) Долска општина

Партијска ќелија од 4 души:

1. Митко Недовски работник, од Штип – секретар на партиска организација,
2. Димитри Сикочовски, ученик од с. Гор(ни) Балван, секретар на МНО,
3. Милка Недовска, по АФЖ, работничка од Штип
4. Киро Плешков, по СКОЈ – НОМС, работник од Штип.

Партиската ќелија одржава редовно састанок, практични и теоретски, на теоретски састанок се преработиле 'Илинденски пат'. 'Оружана борба против окупаторот' и Дража Михајловиќ.

Лакавичка општина

Партијска ќелија од 8 души:

1. Марика Китанова, секретар, работ(ничка) од с. Долане,
2. Љубчо Донеv, секр(етар) на НОО, работник од с. Долане,
3. Крум Китанов, работник од с. Долане,
4. Перо Јованов, работник од с. Калањево,
5. Андон Китанов, работ(ник) од с. Долане,
6. Киро Петрушев, работник од с. Долане,
7. Стево Китанов, работ(ник) од с. Долане,
8. Вида Жежова, (ученичка од Штип).

Со партиската челија се одржават редовно састанаци како практични така и теоретски, на теоретските састанаци е преработено; 'Нова Македонија', од Моша Пијаде и Сретан Жувокиќ 'Одважности комуниста', а од другите материјали, сашчо таја челија има воспитни и кандидатски групи...

Радњанска општина

Партијска ќелија од 5 души:

1. Димитри Шеќеринов, секр(етар) на пар(тијска) челија, интелектуал(ец) Штип,
2. Трајан Гуцето, работник од Штип,
3. Марјонка (Лазарева), АФЖ, работничка од Штип,
4. Јашар Асанов, работник од с. Радња,
5. Кирче ЕФремчето, ученик од Штип, по СКОЈ.

Со партијската јединица се држат редовни састанаци, практични и теоретски. На теоретските састанаци се работеле 'Неколико питања масовног рада' и други материјали...¹¹

2. Жената борец во партизанскиот одред и во Народноослободителната војска на Македонија

Подготовките на партиската организација во Штип за оружено востание го носат датумот на 1941 година, но до формирање на партизански одред – НОПО не доаѓа. Според искажувањата на некои учесници во НОАВМ, освен собирањето оружје, муниција, воен и санитарски материјал, МК на КПЈ на Штип и Воениот штаб, за идните борци организирале теоретска настава и курс по прва помош.

Меѓу првите жени борци од Штип се: Олга Арсова, Бранка Лазарева-Ѓорчева и Викторија Поп Јорданова. Тие, по августовската провала на партиската организација во Штип во 1943-та година, се илегализираат. Откако се снабдени со фалсификувани лични карти, по одлука на партиската организација, преку Овче Поле се префрлаат до Скопје со воз. Во Скопје оста-

---

¹¹ Жените од Македонија во НОВ, док. 446, 893–894.

нуваат извесно време, кога се распоредени по партизанските одреди во Македонија и Јужна Србија.¹²

Дејствувањето на Шарпланинскиот (Скопско-кумановски) НОПО во летото 1943 година и неговото логорување во месноста Јелика, Тетовско, овозможи тој да ги собере заднинските активисти, чија дејност во НОАВМ ѝ стана позната на Службата за државна безбедност на бугарскиот окупатор. Така, со групата заднински учесници во НОД, преку врската на МК на КПМ во Скопје, на 5 октомври 1943 година во одредот доаѓа *Викторија Поп Јорданова* (7 февруари 1924 – 6 ноември 1943), член на МК на КПМ – Штип.¹³ Таа учествува во сите борби на Одредот и со него заминува за Албанија (Кукса, Љума, Пишкопеја). Кај Пишкопеја учествува во борбите со балистите, а потоа, пак со одредот се враќа на Шар и преку Скопска Црна Гора доаѓа на Козјак. На 6 ноември 1943 година, во борбата на одредот со балистите кај с. Кључ, на Скопска Црна Гора, загинава.¹⁴

Веста за загинавањето на партизанката Викторија – Вита Поп Јорданова, меѓу борците и пошироко, стасува со задоцнување, па така, на Првиот конгрес на антифашистичката младина на Македонија – НОМСМ, одржан на 22 декември 1943 година во с. Фуштани, во егејскиот дел на Македонија, таа беше избрана за член на Главниот одбор на НОМСМ.¹⁵

По повод загинавањето на Викторија Поп Јорданова, во првиот број на „Млад борец“, орган на НОМСМ, со големо задоцнување, објавен е краток запис.¹⁶ Посмртно е одликувана со Орден заслуги за народ од III ред.¹⁷

Есента 1943 година *Олга Арсова* станува борец во Третиот кумановски НОПО, од борците популарно наречен „Карпушов“. Во Одредот е младински раководител на чета. По формирањето на Третата македонска ударна бригада (26 февруари 1944), во која го продолжува своето војување, назначена е за заменик-политички комесар на чета, а подоцна и на баталјон. Со формирањето на Четвртата македонска бригада (23 август 1944), Олга Арсова беше прекомандувана во нејзините единици и е назначена за заменик-политички комесар на баталјон. Од септември 1944 година е повлечена од единиците на НОВ и е упатена на заднинска партиска работа во Штипско. Избрана е за член на III областен комитет на КПМ.¹⁸

Бранка Лазарева-Горчевска од октомври 1943 година е борец во Врањскиот партизански одред, а потоа се префрла во „Карпушовиот“ одред. Своето војување го продолжува како борец во Третата македонска ударна бригада. Во јули 1944 година е префрлена на плачковичкиот терен. Со формирањето на Четвртата македонска бригада, станува нејзин борец, назначена е

---

¹² Реконструкција на партиската организација Штип, 207.

¹³ Александар Спасовски, *Скопски народноослободилачки партизански одред 1941–1945*, Белград, 1971, 142.

¹⁴ Жените од Македонија во НОВ, 1204.

¹⁵ Истото, док. 184, стр. 394. Во документот стои дека е родена во Кочани, што е грешка. Викторија Поп Јорданова е родена во Штип.

¹⁶ Истото, док. 225, 477. Податоците во написот не се наполно точни.

¹⁷ Истото, 966.

¹⁸ Истото, 981.

за заменик-политички комесар на I чета во I баталјон.¹⁹ Нејзиното богато искуство во организирањето на младината доаѓа до израз и во воените единици. Одговорна е по СКОЈ во баталјонот, а наскоро е именувана за одговорна по СКОЈ во бригадата. Со формирањето на 50. дивизија, избрана е за секретар на дивизискиот комитет на СКОЈ.²⁰

Помасовно заминување на жените во единиците на Народноослободителната војска ќе уследи од пролетта, односно од августовските денови на 1944 година. Според податоците до кои дојдовме во истражувањето, жениборци во 1944 година се:²¹

март: Караџозова Јовева Јованка	– III МУБ, санитарски референт
април: Апостолска Цвета	– II МУБ;
Мустаfoва Јашарова Ајрие	– II МУБ;
август: Арсова Методијева Марија	– IV МБ, политички комесар во V чета
Бадиева Лозанова Олга	– IV МБ. Со Бригадата заминува за Струмичко но наскоро е испратена на курс за болничарки во Штип;
Брашнарска Голуба – Буба	– IV МБ. Загинува во борбите на бригадата за ослободување на Струмица на 26.9.1944;
Велева Спасова Николина	– IV МБ. Во есента 1944 е повлечена од Бригадата и назначена за член на ОК СКОЈ за Радовиш;
Делиќ Лела од с. Ерцелија	– XI МБ. Загинува во борбите за ослободување на Велес. Се одликувала со извонредна храброст, за што била пофалувана пред бригадата;
Доневска (Босотова) Бојка	– XIV МБ, кратко време;
Ивчева Б. Васа	– IV МБ, четен санитарски референт. Во борбите за ослободување на Берово полесно ранета;
Кожинкова Михајлова Даница	– IV МБ, заменик-политички комесар на баталјон, прекомандувана во XIV МБ, па потоа во 50. дивизија. Учествува во диверзантски удари за ослободувањето на Кочани и Штип;
Перкова Топличанска Драга	– IV МБ, кусо време;

¹⁹ Истото, док. 311, 650.

²⁰ Истото, док. 311, стр. 650; Раде Гогов-Црноречки, *Младоси Пљачковичка*. Београд 1971, 29–6.

²¹ За сите наведени имиња види: Жените од Македонија во НОВ, Биографски прилог.

Стевова Иванова Павлина	– дејствува во Свети Николе, медицинска сестра, на 2 август 1944 стапила во Плачковичкиот НОПО. Одговорна за санитетот, а потоа во IV МБ. По ослободувањето на Штип е главна сестра во Воената болница;
Хаџијанева Арсова Марија	– IV МБ, наскоро повлечена во заднината;
Чомова Александар Кети	– IV МБ;
септември:	
Димитрова Недева Милка	– IV МБ;
Каева Богоева Викторија	– IV МБ, наскоро префрлена во XIV МБ, VII баталјон. Учествува во сите борби на бригадата;
Кирова Миладинова Вера	– IV МБ; 42. дивизија, медицинска сестра во дивизијата до крајот на февруари 1945;
Кордич Елка	– IV МБ;
Коробарова Синадиновска Милка	– IV МБ, кратко време;
Лазарова Марионка	– IV МБ, набрзо повлечена за партиска работа во заднината;
Митева Цвета	– XIV МБ, со бригадата заминува на Сремски фронт;
Патракалиева-Милутиновиќ Богда	– IV МБ;
Поплазарова Пане Павлина	– IV МБ;
Рускоска Драгица	– IV МБ;
Салтирова Арсова Драгица	– IV МБ;
Трпкова Стоја	– IV МБ;
Блага	– XIV МБ, со бигадата заминува на Сремски фронт.

3. Теророт на бугарскиот окупаџор

Од денот на воспоставувањето на окупацијата, бугарската полиција будно го следи политичкото расположение на населението во Македонија значително засилено со нараснување на НОД. Во Штип и Штипско, веќе по испробаните полициски методи, полицијата педантно и систематски собира податоци за учесниците во НОД и презема соодветни мерки за нивно отстранување од политичкиот живот во градот, за да би го елиминирала нивното влијание, што е изразено со масовни апсења. Според известувањето на Радио станицата Слободна Југославија од 25 мај 1942 година, „у Македонија теророт на бугарската полиција стануе сè понесносен. Овие денови полицијата апсеше во Скопје, Велес, Битола и Штип“.²² По сè се чини, дека за апсењата во Штип како повод беше искористена демонстрацијата на жените

²² Истото, док. 43, 105.

на Прочка во 1942 година, кога енергично бараат комесарот за снабдување да поднесе оставка. Во наредните 1943 и 1944 година, освен зголемувањето на полицискиот апарат и лоцирањето по селата на воени сили, бугарскиот окупатор ги засилува и воените дејствија против НОАВМ; ги активира фашистичките организации што беше ги формирал низ Македонија, ставајќи ги директно во служба на бугарската полиција; упорно создава контрачети; без судење ги убива видните комунисти и организациите на НОАВМ, како и заробените партизани; врши воена мобилизација, интернации, масовни апсења и геноцид над еврејското население.

За граѓаните на Штип, остана морничав 11 март 1943 година, денот на рацијата на Евреите во Македонија. Во раните утрински часови, бугарската полиција и војската, извршија блокада на градот и отпочнаа со собирање на сите еврејски семејства. Бидејќи Еврејската општина во Штип беше активно вклучена во НОД, особено во акциите на „Народната помош“ и во изнаоѓањето и давањето илегални станови, депортација на Евреите имаше повеќекратен удар за партиската организација но и за градот, со демографската промена на неговата структура.

Во летокот што непосредно по депортирањето на Евреите го издаде МК во Штип, објавен во нејзиниот орган „Народен глас“, во првомајскиот број за 1943 година, остро е осуден геноцидот на Евреите и беше разобличен заграбувачкиот карактер на бугарскиот окупатор. Едновременно беше упатен и повик за беспопштедна борба против фашистичките освојувачи: „Народе, соедини се без разлика на вера, нација и политички убежденија и стани како еден во борбата против твоите крвни непријатели – германските фашисти и нивните бугарски слуги. Протестирај против тероро и пљачката над Еврејите и тражи да се ослобода. Недозволувај да те разединуваат и уништуваат...“²³

За политичката состојба и теророт во Штип и Штипско летото 1943 година зборува и летокот на IV областен комитет на КПМ од 10 јуни 1943 година. Во летокот, упатен до македонскиот народ, на самиот почеток се констатира: „Колку повеќе се ближи крајот на фашизмот у толку тој засилува тероро и пљачкосувањето над нашиот народ“. Меѓу податоците за теророт во IV областен комитет на КПМ, летокот информира и за политичката атмосфера во Штип: „Во Штип почнаа да апсат и деца. У затвор ги претепуваат. Кога ги затворените водат у Скопје на поголемо страдање не дават ни родителите да се видат со своите деца. Разбеснетите фашиски сверови со кундаци, оделуваат мајки и татковци од децата им. Полицијата застрашува, дека ќе го блокира градот и забере 200 души за да ги испрати на тешка робија по концентрациони лагери и темни апсаи. Нашите мајки и татковци се заплашуваат и викаат да шпиунираат своите чеда. Од нив се тражи да предават своите деца во рацете на крвавата полиција. И тоа само затоа оти

---

²³ *Теророт и пљачката над Еврејите*. Евреите во Македонија во Втората светска војна (1941–1945). Зборник на документи. Редакција, избор и коментар: Жамила Колономос – д-р Вера Весковиќ-Вангели. изд. МАНУ, Скопје, 1986, том II, док 374, 800–802.

нивните синови и ќерки чесно мислат и се воодушевуваат од борбата за слобода на нашиот народ...“²⁴

Наспроти предупредувањата на партиската организација за илегализирање на некои активисти во НОД и за поголема конспирација, во август 1943 година се случи голема провала и масовни апсења. Бугарската полиција, која и пред тоа врши апсења низ градот, подготвено, со однапред изработен список за 57 учесници во НОД, отпочнува со нивното апсење.²⁵

Во почетокот на самата провала, на 16 август 1943 година, извршен е личен претрес на Благородна Златева и во составениот полициски записник од Хр. Симеонов се констатира: „На горната дата кон трипол часот кон полноќ ја фатив избеганата како илегалка пред еден месец Благородна Николова Златева од гр. Штип, ул. Борис Данев бр. 20 и во присуство на гореспоменатите сведоци ја повикав госпојцата Василка Д. Пешева, чиновничка во истата управа, да ѝ направи најдетален претрес на фатената, за илегална литература, кога го најдовме следното:

1. Една лична карта бр. 921 од 25. VIII. 1942 год. издадена од Штипската градска општина и заведена со бр. 1235 од 25.VIII.1942 год. во штипската околицка управа со потпис околицки управник: на име **Марионка Стојанова Митева** од гр. Штип, на истата карта има фотографија со ликот на горе споменатата Благородна Николова Златева...“²⁶ По двомесечен затвор Благородна Златева е ослободена, за одново да биде уапсена во мај 1944 година и интернирана на 6 месеци во с. Пирин, Св. Врачка околица во Бугарија.

На 17 август 1943 година, направен е детален претрес и во домот на Даница Михајлова. Агентот на Скопската обласна полициска управа, М. П. Величков Трендафилов, го составил полицискиот записник, во кој уредно е запишано: „На горната дата во присуство на споменатите присутни направив најдетален претрес во домот на лицето Даница Панче Михајлова, како резултат на претресот ги најдов следните работи:

1. Книгата 'Империјализмот' од Владимир Илич,
2. Книгата 'Малограѓанин' од Максим Горки
3. Книгата 'Што е демократија' од Тодор Павлов
4. Книгата 'Од дрвеното рало до стратостатите' од Л. Сегал,
5. Книгата 'Суштината и потеклото на животот' од Е. Бауер
6. Книгата 'Аграрото прашање' од Вл. Илич,

7. еден примерок од 'Пролетер' кој содржи 32 страници, орган на ЦК КПЈ, бр. 14–15, месец март-април 1942 год. напишан на српски јазик, како и неколку брошури, меѓу кои 'Под скутом окупатора', летци и друг партиски материјал“.²⁷

На 17 август 1943 година беше извршен претрес и во домот на илегализираната Олга Арсова, ученичка во штипската гимназија. Во овој случај, во полицискиот записник се констатира дека во нејзиниот „стан се криеле иле-

²⁴ Жените од Македонија во НОВ, док. 106, 226–227.

²⁵ Архив на Македонија, Фонд: ВПС Штип, кут. 52.

²⁶ Жените од Македонија во НОВ, док. 122, 268–269.

²⁷ Истото, док. 123, 270–271.

галци – комунистички конспиратори, од кои во направената проверка се фатени Мара Минанова од Струмица и Славчо Стојменски од Штип“.²⁸

Во оваа акција на бугарската полиција, уапсени се: Благородна Митрева Ефтимова, Васка Донева, Марија Китанова од с. Долани, позната како партиски јатак. Од с. Долани затворена е и Маргарита Радева, одведена е во скопскиот истражен затвор, но како малолетна е ослободена.

Во наредните августовски денови во штипскиот затвор се нашле: Јорданка Георгиева, Павлина Костова, Драга Маркова-Топличанска, Милка Пилатова, Будимка Сарафова, Николина Спасева, Марија Хаџијанева.²⁹ Во августовскиот бран на терор уапсени се и: Николина Велева Стојка Воинска, Нада Михајлова Грујовска, Милка Недева Димитрова, Драга Недева, Невена Казакова, Викторија Каева Бегова, Анка Караџозова, Милка Арсова, Нада Лазарева, Галаба Лазарева, Рада Митрова, Павлина Поп Костова Пејкова. Сите уапсени жени се префрлени во Скопскиот истражен затвор. Некои од нив во текот на септември – октомври 1943 година беа ослободени и интернирани, а Мара Минанова, како член на МК на КПМ Штип, беше осудена на 15 години строг темничен затвор.³⁰

Во 1943 година често сослушувани и малтретирани од бугарската полиција Стојка Доѓанска, потоа Вида Недева, чија ќерка Милка и синот Димитар се уапсени во августовската провала, а на Драга Топличанска Перкова често ѝ се вршат претреси и на двапати е одведена во затвор. Во текот на 1943 година, некои мајки на учесниците во НОАВМ беа, исто така, изложени на терор, на пр. Санда Златева – во 1943 интернирана со членовите од семејството на 6 месеци во Бугарија, Нада Јорданова Заркова и др.

Масовните апсења во Штип не запреле сè до капитулацијата на Бугарија. Во извештајот на Никола Минчев до Вера Ацева од 10 јуни 1944 година сретнуваме еден податок од Вера Циривири, која соопштува дека „кај неа (во Штип) немало провала, ама имало доста интернирања“.³¹ На 19 јули 1944 година Љупчо Арсов го известува ЦК на КПМ: „Во мојот вилает има апсења. Пред 10 дена ошле во партизани околу 32 души и по тој повод биле затворени сите компромитирани. Како ќе се развива понатаму хапшењето не знам. Чекам Трена (Вера Циривири) да ми пише.“³²

Кон крајот на јули 1944 година од еден друг партиски извештај се дознава дека „масовно се апсат сите Македонци“.³³ Повод за ова апсење е, како што стои во извештајот на Љ. Арсов, заминувањето на 30-тина младинци во единиците на НОВ, што го организирала Вера Циривири, инструктор во IV областен комитет на КПМ.

Според податоците од истражувањата во јули 1944 година, меѓу затворените се: Бота Бочварова, Ленче Манева Ѓорѓевиќ и Кира Параманина. Тие се одведени во скопскиот истражен затвор и се ослободени по капитулација-

²⁸ Архив на Македонија, фонд: ВПС Штип, кут. 32.

²⁹ Истото.

³⁰ Жените од Македонија во НОВ, 1148–1149.

³¹ Истото, док. 297, 625.

³² Истото, док. 306, 642.

³³ Архив на Македонија, арх. бр. 950.

та на Бугарија. На 19 јуни 1944 година била уапсена и Марионка Лазарева и задржана во затворот до 30 август. Меѓу интернираните се: Станка Лазарева Денкова, во март 1943 година била исклучена од гимназијата, а пролетта 1944 е затворена и интернирана на 6 месеци во Бугарија; Павлина Александар Џамбазова, интернирана на 1 август 1944 година во с. Крчали Бугарија. Од интернација се враќа по капитулацијата на Бугарија.³⁴

Теророт ги зафаќа и штипските села. Во извештајот на Исак Сион од 15 октомври 1944 година, испратен до секретарот на III областен комитет на КПМ Вера Ацева, се говори дека „Чера приквечер Германците ги запалија селата: Кузупиште, Уларци, Долни и Горни Балван. Стрелаа многу свет, мажки млади и стари, чак и мали деца, хврљали ги у оган и уопште направиле зверства какви у Македонија не са досега забележени.“³⁵

На македонските револуционерки не им затреперува раката кога си го одземале сопствениот живот, само да не им паднат в раце на бугарските полицијаци. Речиси месец дена пред капитулацијата на Бугарија, окупаторот во својот последен тирански грч, со крајни напори се напрегал да уништи што повеќе борци во Македонија. Во јуни 1944 година бугарската полиција го открива илегалниот престој на инструкторот на ЦК на КПМ во Штип, Вера Циривири – Трена. Од порано барана од полицијата, но и во овие последни денови до слободата со неутврден идентитет, со цел дефинитивно да се реши од оваа опасна комунистка, бугарската полиција извршила блокада и апсења во Штип. За да не падне во рацете на полицијата и да не ги доведе во животна опасност илегалните работници во градот, Вера Циривири го напушта илегалното засолниште. На повикот на бугарската полиција да се предаде, таа одговара со стрелба од пиштол. Наоѓајќи се во безизлезна ситуација и со желба да им го ускрати задоволството да ја уапсат, Вера Циривири – Трена се самоубива.

Во извештајот на партиската организација во Штип, што уследил по самоубиството на Вера Циривири, се подвлекува дека „повод за апсењето е излегувањето на 30-тина младинци пред 15 дена на терен“,³⁶ што го организирала Трена.

Од полицискиот извештај за откривање на „комунистичката конспирација“ во Штип, дознаваме повеќе детали во врска со случајот на Вера Циривири; „На 3 март о.г. (1944) во град Штип дошол бараниот човек на Партијата, имено илегалната комунистичка конспираторка со партиски имиња ’Трена’, - ’Светлана’, ’Ленче’ и со фалсификувана лична карта на име Елена Костова Бартова, родена на 31. III. 1928 година во Цариград, Турција, а живее во град Скопје на улица ’Цар Фердинант’ бр. 16. Истата на 15 јули о.г. во град Штип тури крај на својот живот, кога се самоуби“.³⁷

Слободарската врвица на жената од Штип и Штипско во Народноослободителната и антифашистичката војна на македонскиот народ, ја збогати револуционерната лексика со поимот – партизанка. А таа, заедно со својот

³⁴ Жените од Македонија во НОВ, 1005, 1057, 1098, 1128, 1126, 1304.

³⁵ Истото, док. 371, 753.

³⁶ Архив на Македонија, арх. бр. 950.

³⁷ Архив на Македонија, Фонд ВПС Штип, кут. 32.

народ, ги понесе сите возвишија на слободата, на болот и страдањата во војната и како наполно ослободена личност учествува на Првото заседание на АСНОМ. На денот на конституцијата на Република Македонија Декларацијата на АСНОМ за основните права на граѓанинот во демократска Македонија засекогаш ја укина дискриминацијата на жената и таа стана рамноправен граѓанин на новото општество.

Vera Veskovic –VANGELI

**LA PARTICIPATION DES FEMMES DE ŠTIP ET DE SA REGION
A LA GUERRE DE LIBERATION NATIONALE ET
ANTIFASCISTE DE MACEDOINE
1941–1944**

(R é s u m é)

La Révolution nationale macédonienne finit par la Guerre de libération nationale et antifasciste de Macédoine (NOAVM). Ses trois très importantes références sont les suivantes: – 1° L'inacceptation de nouveau démembrement de la Macédoine par la triple occupation pendant la Deuxième guerre mondiale et l'inadmission de l'occupant bulgare en tant que libérateur; – 2° Par les mêmes résultats historiques, l'inacceptable héritage politique du Royaume de Yougoslavie: le statut colonial, la dénationalisation, l'exploitation économique, la colonisation du village macédonien etc.; – 3° La résistance armée de masse à laquelle la femme eût sa remarquable contribution. Ce bref "rapport" sur la participation des femmes de Štip et de sa région à la NOAVM, a l'intention d'affirmer la contribution de la femme aux événements décisifs de la création de la République de Macédoine.